

УДК 340.61

Рома СИБІРНА

Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти,
професор кафедри міжнародного та кримінального права,
доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної психології
Львівського державного університету внутрішніх справ
roma.sybirna@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5704-2004>

Оксана ГАВЦ

Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти,
студентка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
oksana.havts.pv.2020@lpnu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-6100-707X>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ОКРЕМИХ ВИДІВ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

<http://doi.org/10.23939/law2024.42.128>

© Сибірна Р., Гавц О., 2024

У статті аналізуються важливі аспекти проведення судово-медичних експертиз в контексті розслідування кримінальних справ та інших правопорушень. Визначено, що за об’єктом дослідження судово-медична експертиза може бути поділена на такі види: судово-медична експертиза, судово-медична експертиза живих осіб, судово-медична експертиза речових доказів. У статті аналізуються процеси, пов’язані з експертизою трупа, зокрема вилучення різних біологічних матеріалів та їх подальший аналіз. Також докладно розглядаються методи визначення часу смерті, встановлення причин та обставин смерті, а також ідентифікації трупа.

Встановлено, що судово-медична експертиза живих осіб є найпоширенішим видом експертиз. У статті описано мету, завдання та процедуру судово-медичних експертиз живих осіб, з-поміж яких збір біологічних зразків для порівняння, аналіз травм та інших ознак насильства. Наголошується, що судово-медичний експерт не має права в звіті надавати правову кваліфікацію досліджених тілесних ушкоджень, оскільки це прерогатива слідства та суду. Продемонстровано можливість використання зазначених експертиз для розслідування кримінальних правопорушень, встановлення патернів та вирішення правових питань.

У статті розглядаються особливості експертизи речових доказів, таких як кров, слина, сперма, тканини та інші матеріали, які можуть бути важливими у розслідуванні

кримінальних правопорушень. Висвітлюються методи збору, фіксації та аналізу таких доказів, а також їхня роль у вирішенні кримінальних справ.

Стаття розкриває основні аспекти судово-медичних експертиз трупа, живих осіб та речових доказів, що мають важливе значення для судової практики та розслідування правопорушень. Вона допомагає розуміти процеси та методи, які використовують експерти для отримання об'єктивної та надійної інформації, неодмінної для правосуддя та захисту громадської безпеки.

Ключові слова: експертиза; експерт; бюро судово-медичної експертизи; труп; тілесні ушкодження; речові докази.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження вибраної теми впливає з усе більшої потреби у точних, надійних та об'єктивних наукових висновках у сфері правосуддя. У зв'язку зі збільшенням кількості кримінальних та цивільних справ, де ключове значення має доказова база, судово-медичні експертизи стають необхідним інструментом для забезпечення правосуддя. Постійний прогрес у медичних знаннях та технологіях породжує потребу у вдосконаленні методів проведення експертиз, а також у підвищенні кваліфікації фахівців, що провадять цю важливу справу. Новітні методи дослідження, такі як молекулярно-генетичний аналіз, токсикологічні випробування, цифрові технології у візуалізації та інші значно розширюють можливості судово-медичної науки. Використання таких методів потребує додаткових навичок від експертів, а також розробки чітких процедурних меж для забезпечення високої точності та відтворюваності результатів.

Значення дослідження також полягає в адаптації судово-медичної практики до сучасних викликів, зокрема, правопорушення, які використовують високі технології, і ситуації, де традиційні методи експертизи можуть бути недостатньо ефективними. Крім того, науковий зацікавлення становить і питання етики проведення експертиз, зокрема, у випадках, пов'язаних із смертю або тяжкими травмами осіб.

Отже, дослідження особливостей підготовки окремих видів судово-медичних експертиз актуальне не лише для розвитку самої судово-медичної науки, а й для підвищення ефективності правосуддя загалом, а також для забезпечення захисту прав та інтересів громадян.

Аналіз досліджень проблеми. Підстави та процедура призначення судових експертиз, зокрема судово-медичних, була предметом дослідження таких вчених, як М. І. Авдєєв, Р. С. Белкін, О. М. Васильєва, А. Ф. Волобуєв, В. Я. Горбачевський, В. І. Завидняк, В. В. Зосіменко, В. В. Ковальова, Н. М. Калинюк, М. І. Райський, М. В. Салтевський, А. П. Черненко, О. А. Федорова та інші. Та незважаючи на вагому роль інституту судової експертизи, особливо у сфері судово-медичних досліджень, на практиці існують недоліки, які потребують уваги та подальшого вдосконалення.

Метою статті є систематизація та аналіз сучасних методів і підходів до підготовки і проведення судово-медичних експертиз з метою вдосконалення процесуальної та методичної бази у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Судово-медична експертиза є науковим дослідженням, проведеним медичним працівником за постановою правоохоронних органів чи судових інстанцій. Її метою є вироблення експертних висновків з питань медицини та біології, що виникають у процесі розслідування чи судового розгляду в рамках кримінальних чи цивільних справ. Такі експертизи можуть проводити лише кваліфіковані медичні працівники [1, с. 107]. Для участі у розгляді як судово-медичний експерт може бути вибраний будь-який лікар, який має потрібні знання для надання кваліфікованих висновків.

Судово-медичний експерт виконує свої обов'язки відповідно до українського закону "Про судову експертизу" [2], процесуальних норм, а також дотримується директив та методичних

рекомендацій, які були ратифіковані Міністерством охорони здоров'я України. До цих документів належать "Інструкція про проведення судово-медичної експертизи" [3], "Класифікатор розподілу травм за ступенем тяжкості" [4], "Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи", "Методика експертизи речових доказів" та інші. Закон "Про судову експертизу" і Кримінальний процесуальний кодекс [5] встановлюють права та обов'язки експерта.

Судово-медичні експертизи поділяються на експертизи трупа, живих осіб та речових доказів.

Так, судово-медична експертиза трупа становить один з найбільш значущих напрямів у практиці судово-медичної експертизи. Нормативна база для проведення такого виду експертизи встановлена у низці статей Кримінального процесуального кодексу України (статті 242, 243, 244, 245 КПК України) [5], а також "Правилами проведення судово-медичної експертизи (дослідження) трупів у бюро судово-медичної експертизи", що були затверджені Міністерством охорони здоров'я України у 1995 році. Це забезпечує розв'язання завдань, поставлених органами розслідування та судом, відповідно до вимог згаданих нормативних актів.

Судово-медична експертиза трупа проводиться:

- 1) у разі насильницької (травматичної) смерті або під час підозри на таку;
- 2) у разі несподіваної смерті, коли медичний працівник відмовляється виписати медичне свідоцтво про смерть;
- 3) у випадку смерті в лікарні без відомої причини;
- 4) у разі смерті неідентифікованої особи в лікарні, незалежно від наявності діагнозу;
- 5) у разі смерті в лікарні від хвороби з відомим діагнозом, якщо є скарги на неналежне лікування, які були направлені в правоохоронні органи [6, с. 58–60].

Зважаючи на вище викладене, можемо відзначити, що основне завдання судово-медичної експертизи полягає не лише у встановленні факту смерті, а й у класифікації її типу. Так, існують дві основні категорії смерті: насильницька та ненасильницька.

– насильницька смерть відбувається внаслідок зовнішніх впливів (наприклад, смерть від повішення або черепно-мозкової травми тощо).

– ненасильницька смерть виникає внаслідок будь-яких захворювань (наприклад, смерть від гострої ішемічної хвороби серця або тромбоемболії легеневої артерії тощо).

Головне завдання судово-медичного експерта під час огляду тіла полягає в розрізненні насильницької та ненасильницької категорій смерті. Ця діагностика особливо важлива у випадках, коли на місці правопорушення не виявлено фізичних ушкоджень, які однозначно підтверджують насильницький характер смерті, але в експерта є підозра, наприклад, на отруєння.

Також важливо врахувати поняття роду смерті. Це містить вбивство, самогубство та нещасний випадок. Варто зауважити, що встановлення роду смерті здійснюють лише органи досудового розслідування. Чому ж судово-медичний експерт не встановлює роду смерті? Наприклад, якщо експерта запросили для огляду тіла на місці події, де смерть настала від механічної асфіксії через стиснення органів ший петлею. Завданням експерта є встановлення категорії смерті, механізму та давності заподіяння ушкодження, розгляд, чи це ушкодження було причиною смерті, а також можливість експерта зробити припущення, що це ушкодження могло бути самозаподіяним, якщо немає інших показників на втручання іншої особи. Хоча, насправді, людина могла б сама накинути собі петлю на шию, але іноді бувають ситуації, коли її змушують до цього. Тому, з погляду закону, називати смерть самогубством у таких випадках неправильно; потрібно доводити самогубство (наприклад, згідно зі ст. 120 КК України). Для встановлення роду смерті органи досудового розслідування мають проводити різноманітні слідчі дії з метою підтвердження або виключення факту вбивства чи самогубства. Отже, встановлення роду смерті належить лише до компетенції органів досудового розслідування.

Треба також зауважити, що судово-медична експертиза трупа відрізняється від патологоанатомічного аналізу, який здійснюється у спеціалізованих відділах лікарень для наукової перевірки

діагнозів, підвищення професійного рівня лікарів. Зазвичай тіла осіб, що померли в лікарнях, проходять патологоанатомічне дослідження. Однак головний лікар має право відмовитись від проведення розтину у певних випадках, зокрема, якщо пацієнт був госпіталізований менше ніж на добу, потрібно провести судово-медичну експертизу, смерть настала через інфекційне захворювання або є підозра на таке, є сумніви щодо діагнозу, чи в інших спеціальних обставинах, коли результати розтину потрібні для глибокого аналізу хвороби [7, с. 29–30].

У разі виявлення ознак травм (будь-якого роду: фізичної, хімічної і т. д.) або незаконного аборту під час проведення патологоанатомічного розтину, процедура негайно зупиняється. Всі деталі, що були виявлені під час розтину, фіксуються в протоколі, а тіло разом з його органами консервується для подальшого передання на судово-медичну експертизу. Керівник медичного закладу зобов'язаний повідомити прокуратуру або відповідні правоохоронні органи про випадки, коли труп потребує проведення судово-медичної експертизи.

Проведення судово-медичної експертизи тіла ініціюється на підставі постанови від слідчих або судового рішення. Органами, що мають повноваження призначати таку експертизу, є відділи органів внутрішніх справ, прокуратура, Служба безпеки та судові інстанції. У практичному аспекті зазвичай діє такий порядок: насамперед, за ініціативою представників правоохоронних органів виконується обстеження тіла [8, с. 51]. На основі отриманих даних приймається рішення про можливість або неможливість відкриття кримінального провадження та проведення додаткової експертизи. У разі реалізації судово-медичної експертизи формується “Висновок експерта”, а під час аналізу трупа складається “Акт судово-медичного дослідження трупа”.

Експертизу трупів проводять у моргах, які належать до бюро судово-медичних експертиз при управліннях охорони здоров'я регіонів, або у моргах медичних установ. Основна відповідальність за дослідження, його якість та ефективність лежить на судово-медичному експерті. У разі його відсутності цю відповідальність несе призначений лікар-експерт. Відповідальність ця становить забезпечення достовірності, об'єктивності та повноти зібраної інформації.

Судово-медичне обстеження трупа проводиться з ціллю відповісти на такі питання:

1. Визначення часу та причини смерті.
2. Встановлення факту насильницької смерті.
3. Аналіз механізму, що призвів до травм.
4. Ідентифікація ознак для визначення типу зброї або інструментів, що спричинили травму.
5. Встановлення факту того, чи наявні травми свідчать про вплив певних зовнішніх факторів (фізичних, хімічних, біологічних).
6. Можливість доведення самопричинення чи несамопричинення травм, заснована на їх характері.
7. При ненасильницькій смерті, перевірка на причетність гострої інфекційної хвороби [9, с. 523–525].

Залежно від обставин кожного конкретного випадку, під час розслідування можуть виникнути додаткові питання, пов'язані з унікальними деталями ситуації.

Перед проведенням експертизи, експерт-лікар ознайомлюється з документом, що підтверджує потребу в експертизі, копією протоколу про огляд місця події, медичною історією померлого (якщо така є), а також у деяких випадках з показаннями свідків. У ситуації, коли смерть настала в медичному закладі, лікар, який мав під своїм наглядом хворого, може надати, за умови отримання дозволу від слідства, додаткову інформацію про хід лікування, використані методики та ефективність заходів. Цей же лікар, з дозволу слідчих, має право бути присутнім під час проведення експертизи [10, с. 14–15].

Експертиза живих осіб у судово-медичній практиці є одним з найпоширеніших типів досліджень, вона становить понад 80 % усієї експертної діяльності. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, експертиза живих осіб є обов'язковою в таких ситуаціях, як оцінка тяжкості та серйозності фізичних травм і визначення віку особи [11].

Зазвичай медичні обстеження живих осіб проводять у спеціалізованих відділеннях або кабінетах судово-медичної експертизи, які розташовані у поліклініках чи відповідних медичних установах, де обслуговуються потерпілі, обвинувачені та інші категорії осіб. У випадках, коли особа перебуває на лікуванні в лікарні, або за певних обставин, наприклад, у приміщенні для допитів, поліції, місцях ув'язнення чи навіть у судовій залі, експертиза також може бути проведена без спеціального обладнання. Експертиза на запит установ, організацій чи приватних осіб не здійснюється, окрім виняткових випадків, коли негайне обстеження є критичним, як наприклад, у випадках згвалтування, і не можна вчасно отримати офіційний дозвіл. У таких ситуаціях дозволяється проводити обстеження за зверненням потерпілих, їхніх законних представників або відповідальних осіб [12, с. 125].

Підстави для проведення судово-медичної експертизи живих осіб такі:

1. Завдання фізичних травм.
2. Питання, пов'язані зі статевим життям і правопорушеннями проти нього.
3. Визначення віку особи.
4. Випадки, що стосуються сумнівів у батьківстві, материнстві, обміні або викраденні дітей.
5. Ідентифікація особи.
6. Оцінка загального стану здоров'я.
7. Визначення проценту втрати здатності до праці.
8. Аналіз рубців як свідчення раніших травм [13, с. 310–312].

Перед початком експертизи обов'язково потрібно ідентифікувати особу за допомогою паспорта або будь-якого іншого ідентифікаційного документа з фотографією, який може слугувати заміною паспорта. У ситуаціях, коли немає документа, ідентифікацію може здійснити представник правоохоронного органу, про що вказано в звіті експерта. Якщо особу неможливо ідентифікувати, її треба сфотографувати, а фотографії прикріпити до офіційного документа експертизи або його копії. Експертизу треба проводити з участю батьків, законних опікунів або вчителів, коли мовиться, які не досягли 16-річного віку.

Так, оцінка серйозності травм є однією з форм експертизи живих осіб, що найчастіше трапляються, становлячи 90 % загальної кількості таких оцінок. Цей вид експертизи є обов'язковим у всіх випадках, коли потрібно встановити рівень відповідальності та обсяг покарання для особи, що завдала тілесних ушкоджень [14, с. 37].

Тілесні ушкодження означають порушення анатомічної цілісності і функціональності тканин та органів через вплив зовнішніх чинників, таких як фізичні, хімічні, біологічні або психологічні фактори. Відповідно до чинного кримінального законодавства, тілесні ушкодження класифікують на три категорії:

1) легкі тілесні ушкодження (стаття 125 КК України) – спричиняють тимчасовий розлад здоров'я тривалістю від шести до двадцяти одного дня або втрачається загальна працездатність до 10 % (або ж можуть і не настати);

2) ушкодження середньої тяжкості (стаття 122 КК України) – спричиняють тривалість розладу здоров'я понад двадцять один день; втрата загальної працездатності від 10 до 33 %; немає безпосередньої загрози для життя; немає характерних ознак для тяжких тілесних ушкоджень;

3) тяжкі тілесні ушкодження (стаття 121 КК України) – спричиняють розлади здоров'я, що призводять до стійкої втрати працездатності більше ніж на 33 %; загрожують життю потерпілого, такі як прониклі поранення черепа чи грудей, які можуть призвести до смерті без вчасної медичної допомоги; втрату будь-якого органу чи його функцій, таких як втрата кінцівки, повна глухота чи сліпота; можливість психічних захворювань, які діагностують психіатри; можливе припинення вагітності незалежно від її термінів (за винятком окремих фізіологічних особливостей); деформації обличчя до такої міри, що воно стає неприємним для спостереження і не може бути виправлене [15, с. 47–450].

З 26 червня 1987 року почала діяти Конвенція проти катувань та жорстокого поводження, затверджена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. Пізніше, 9 серпня 1999 року [16], Верховний комісаріат ООН з прав людини представив “Стамбульський протокол” [17] як важливий документ щодо ефективного розслідування і документування випадків катувань та іншого жорстокого поводження, яке порушує гідність людини.

Катування визначається як умисне заподіяння сильного фізичного болю або морального страждання, метою якого є примусити особу вчинити дії, що суперечать її волі, або покарати за певні дії чи підозри, а також для залякування або дискримінації. Побої та мордування, з другого боку, містять умисне нанесення фізичного болю, яке не завдає тілесних ушкоджень.

Домашнє насильство – це систематичне здійснення фізичного, психологічного або економічного насильства над особами, з якими винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких стосунках. Це може призводити до фізичних чи психологічних страждань, розладів здоров'я та інших негативних наслідків [18].

Саме органи досудового розслідування мають встановити факт катування, побоїв, мордування та домашнього насильства. Тому під час оцінки серйозності тілесних ушкоджень експерт не має вказувати у своєму звіті на статтю Кримінального кодексу, яка визначає суворість покарання, оскільки юридичне визначення дій згідно з законом здійснюється правоохоронними органами або судом, з урахуванням різних об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Оцінка відсотка втрати працездатності зазвичай потрібна в цивільних судових процесах для визначення суми компенсації за завдану шкоду внаслідок тілесних ушкоджень. Каліцтво та наступна інвалідність можуть настати через травми, отримані внаслідок нещасних випадків на роботі або в інших обставинах, пов'язаних з професійною діяльністю. У цих випадках виникає потреба у визначенні ступеня втрати працездатності, що здійснюється медико-соціальними експертними комісіями. Однак для вирішення питання про виплату компенсації суд часто вимагає встановлення не тільки категорії інвалідності, але й конкретного відсотка втрати працездатності, як у загальному, так і у професійному аспекті, визначеному через судово-медичну експертизу [19].

Згідно з “Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи” [3] та “Правилами проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи” [20], оцінка відсотка втрати працездатності завжди виконується за комісійною процедурою. Доповнення до цих правил містить основні концепції та термінологію, яка використовується під час оцінки:

Працездатність – це соціально-правове поняття, що відображає здатність особи до праці на основі її фізичного, духовного розвитку, здоров'я, професійних навичок, знань і досвіду.

Загальна працездатність визначає можливість виконання некваліфікованої праці в стандартних умовах (суспільно корисна діяльність, не потребує спеціального навчання).

Професійна працездатність означає спроможність особи виконувати роботу за обраною спеціалізацією або кваліфікацією, або в іншій сумісній професії.

Втрата працездатності може бути постійною або тимчасовою, де тимчасова обмежується періодом лікування. Постійна втрата загальної працездатності визначається як невідновлюване зниження функцій.

Постійне зниження як професійної, так і загальної працездатності виражається у відсотках. Величина постійної втрати працездатності внаслідок травм визначається на основі фактичних даних з урахуванням документації, що слугує підставою для медико-соціальних експертних комісій. Для дітей постійна втрата загальної працездатності оцінюється згідно з тими самими критеріями, що й для дорослих. У людей з інвалідністю постійна втрата загальної працездатності визначається так само, як і для осіб без інвалідності, незалежно від групи інвалідності [21].

Під час проведення судово-медичної експертизи для визначення процента втрати працездатності вирішуються такі важливі питання:

- 1) чи сталася втрата працездатності в особи внаслідок певної події;
- 2) чи втратила ця особа здатність працювати взагалі або лише у своїй професії;

- 3) якщо особа втратила працездатність, то є це тимчасовою чи постійною втратою;
- 4) наскільки велика втрата працездатності;
- 5) чи пов'язана втрата працездатності безпосередньо з травмою або іншим пошкодженням здоров'я;
- 6) чи визнана особа інвалідом, і якщо так, то до якої групи інвалідності вона належить та за яких обставин [22, с. 62].

Під час оцінки рівня загальної та професійної втрати працездатності комісія бюро судово-медичних експертиз керується спеціальними методичними рекомендаціями.

Наступним видом судово-медичної експертизи є експертиза речових доказів. Так, відповідно до статті 98 КПК України, речовими доказами є матеріальні об'єкти, які використовувалися для вчинення кримінального правопорушення, містять сліди цього діяння або мають інші відомості, що можуть слугувати доказом факту чи обставин, що розглядаються під час кримінального розслідування [5]. Судово-медична експертиза речових доказів в Україні проводиться відповідно до встановлених правил і методів. Основні аспекти цієї експертизи такі: дослідження предметів, які містять сліди біологічного походження, зокрема кров, сперму, слину, тканини організму тощо. Ці дослідження здійснюються відповідно до стандартів судово-медичної практики та методів, що визначені відповідними документами і наказами. Лікарі, які займаються судово-медичною експертизою речових доказів, мають мати не лише загальну судово-медичну підготовку, а й спеціальні знання та навички у сфері судово-медичного дослідження речових доказів. Це передбачає наявність спеціалізованої теоретичної і практичної підготовки, необхідної для визначення й аналізу біологічних слідів та інших об'єктів, які містять інформацію про злочин [23, с. 133].

Судово-медична експертиза речових доказів проводиться в спеціалізованих судово-імунологічних відділеннях судово-медичних лабораторій обласних і головних бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України. Вона здійснюється відповідно до встановлених правил, які описані у "Правилах проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи", а також інших методичних листах, наказах та інструкціях, що регулюють цей вид дослідження [24], [25].

Завдання судово-медичного експерта при проведенні такої експертизи полягає в огляді упаковки кожного предмета речового доказу, описі його характеру (наприклад, згорток, ящик, пакет, конверт), визначенні розмірів (довжина, ширина, висота або товщина), виявленні наявності написів, штампів, печаток (окрім поштових) та їх стану (цілість чи пошкодження), а також виявленні дефектів упаковки з урахуванням можливості вилучення речового доказу без пошкодження печаток. У разі пошкодження або недбалості упаковки речового доказу складається акт у двох примірниках, який підписують троє працівників відділення (бюро). Один примірник акту відправляється до установи, що призначила експертизу, другий залишається в бюро. Речові докази зберігаються в окремій шафі або сейфі, які опечатуються; об'єкти, що швидко псуються, – в холодильнику, який також опечатується.

Експертиза слідів біологічного походження містить такі кроки:

1. Перегляд наданих документів для ознайомлення.
2. Визначення наявності об'єктів біологічного походження та присвоєння номерів об'єктів для кожного сліду, що буде досліджуватися.
3. Визначення видової, групової належності та інших характеристик біологічного матеріалу у зазначених об'єктах.
4. Визначення групової належності та інших характеристик біологічного матеріалу, наданого для порівняльного аналізу.
5. Формулювання висновків та підготовка експертного висновку [26, с. 4–5].

Так, експертиза слідів біологічного походження складається з таких кроків: вимірювання, опис кольору, форми та інших індивідуальних особливостей предмета, що піддається експертизі.

Якщо йдеться про текстильні вироби, то також вказується тип тканини, якщо це можливо. Об'єкти, які швидко псуються, такі як рідка кров, досліджуються негайно після надходження до відділення.

Результати досліджень оформлюються у висновку експерта, який складається з кількох розділів. Вступна частина містить титульний аркуш, питання, що виникають у процесі експертизи, та короткий опис обставин справи. В обставинах справи узагальнено представлені важливі відомості, що мають значення для експертизи, також згадуються результати попередніх експертиз або інформація з медичних документів.

Дослідна частина містить опис упаковки доказів, методик, що використовувалися під час експертизи, та отримані результати. Опис слідів біологічного походження може бути упрощений за допомогою фотознімків і схем, але це не має впливати на якість експертизи. Методики, використані в процесі експертизи, мають бути подані в логічній послідовності.

У висновках експерт дає відповіді на поставлені запитання, оцінюючи можливе походження біологічного матеріалу на речових доказах від конкретних осіб. Наприклад, коли належність об'єкта до певної групи виключає його походження від осіб, зазначається група крові можливих джерел. Під час порівняння волосся робиться висновок про відповідність чи схожість, але не тотожність зразків волосся об'єктів та осіб, які надали зразки для порівняння. Якщо неможливо відповісти на питання постанови, причини цього обґрунтовуються у висновках [14, с. 49–50].

Залишки біологічного матеріалу, що надходять до відділу судово-медичних експертів (такі як рідка кров, вилучена з трупів для встановлення групової належності, жовч, сеча, слина, м'язи, частини внутрішніх органів, кістки, тампони і мазки з вмістом піхви, ротової порожнини та інші) зберігаються у відділі у такому стані, що забезпечує їхню придатність для проведення судово-імунологічних досліджень. Це досягається за допомогою висушування їх у скляних посудинах (наприклад, чашках Петрі) або на склі за кімнатної температури в добре провітрюваному приміщенні без прямого сонячного випромінювання [27, с. 115–117].

Після закінчення експертизи висушений біологічний матеріал (такий як кров, слина, жовч тощо у вигляді плям на марлі, а також зразки біологічної тканини, тампони і мазки з вмістом піхви, ротової порожнини), а також цитологічні препарати, що були виготовлені з наданого матеріалу, пакуються окремо й опечатуються. Ці зразки біологічного матеріалу зберігаються у відділі впродовж трьох років. Проте рідка кров та зразки іншого біологічного матеріалу, отримані від живих осіб для порівняння, не зберігаються [28].

У випадках експертиз спірного батьківства, спірного материнства та підміни дітей залишки зразків біологічного матеріалу знищуються відразу після закінчення експертизи. Після завершення експертизи зразки у вигляді плям на марлі, в окремих конвертах, разом із речовими доказами, передаються особі, яка замовила експертизу.

Знищення зразків біологічного матеріалу, мазків, тампонів та іншого після закінчення строку зберігання виконується за рішенням комісії, яка призначається за письмовим наказом начальника бюро судово-медичної експертизи, з переліком зразків, що підлягають знищенню, у спеціальному акті [28].

Висновки. Підсумовуючи все вище викладене, відзначимо, що судово-медична експертиза є комплексним науковим дослідженням, яке виконується кваліфікованими медичними працівниками за постановою правоохоронних органів або судових інстанцій. Цей процес потребує глибоких знань у медицині та біології, а також строгого дотримання процесуальних норм та специфічних методичних рекомендацій, встановлених законодавством та Міністерством охорони здоров'я України. Основні види судово-медичних експертиз включають аналізи трупів, живих осіб та речових доказів, кожен з яких має свої унікальні аспекти і потребує спеціалізованих знань та підготовки.

Експертиза трупів посідає важливе місце у судово-медичній практиці, визначаючи час і причини смерті, насильницький характер смерті, та ідентифікуючи травми. Вона відрізняється від патологоанатомічного аналізу і виконується з метою встановлення обставин, що призвели до

смерті. Експертиза живих осіб, що становить значну частину судово-медичних досліджень, фокусується на оцінці серйозності травм, визначенні віку особи, оцінці стану здоров'я та встановленні фактів, пов'язаних із статевим життям. Цей вид експертизи може проводитися безпосередньо у лікувальних закладах, місцях утримання осіб або навіть судових залах. Експертиза речових доказів потребує спеціальних знань у галузі ідентифікації біологічних слідів. Вона передбачає детальний огляд, аналіз та ідентифікацію біологічних матеріалів, таких як кров, сперма, тканини, які можуть містити важливу інформацію про обставини злочину.

У підготовці до кожного виду експертизи потрібно строго дотримуватися процедур та використовувати сучасні методики для забезпечення об'єктивності, точності висновків та врахування всіх можливих аспектів розглядуваного випадку. Така підготовка дає змогу судово-медичним експертам ефективно сприяти розслідуванню кримінальних та цивільних справ, забезпечуючи справедливість та законність судового процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасименко О. І. (2007). Судова медична експертиза (загальна частина). Донецьк: НораПрес, 2007. 508 с.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 28, ст. 232.
3. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: Інструкція МОЗ від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>
4. Про затвердження Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості: Наказ МОЗ України від 04.07.2007 № 370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-07#Text>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.
6. Судова медицина. (2011) Медичне законодавство: Підруч. для студ. вищ. мед. навч. закл. IV р. акр. Кн. 1: Судова медицина / за ред. В. Ф. Москаленка, Б. В. Михайличенка: у 2-х кн. К.: Медицина, 2011. 448 с.
7. Основи судової медицини: навч.-метод. посіб. / Л. Л. Голубович, В. О. Ольховський, О. І. Герасименко, П. Л. Голубович, А. Л. Голубович та ін. (2021). Харків: ФОП Бровін О. В., 2021. 535 с.
8. Судова медицина (2009): навч. посіб.: у 3 ч. / А. М. Романюк [та ін.]. Суми: Сумський держ. ун-т, 2009. Ч. 1: Судово-медична експертиза трупа, 2009. 132 с.
9. Тагаєв М. М. (2012). Судова медицина. Навч.-практ. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Фактор, 2012. 1296 с.
10. Атлас. Ранні та пізні ознаки смерті / за ред. Н. Ергард, Б. Михайличенко, С. Кубаля (2018). Метод. рек. Київ: УкрДГПІ, 2018. 38 с.
11. Тема 4 (2024). Судово-медична експертиза живих осіб. Судово-медична експертиза речових доказів з об'єктами біологічного походження. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/50529/mod_resource/content/2/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%204.pdf
12. Гула Л. (2018). Організаційні основи проведення судово-медичної експертизи живих осіб. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*. 2018. № 894. С. 124–127.
13. Експертиза у судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гочаренка, І. В. (2015). Гори. Київ: Юринком Інтер, 2015. 504 с
14. Ергард Н. М. (2023). Судова медицина: конспект лекцій. Київ: УкрДГПІ, 2023. 119 с.
15. Плужник О. І. (2013). Кримінальне право України. Особлива частина. (Конспект лекцій): навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2013. 336 с.
16. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
17. Стамбульський протокол. (2024). Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. URL: <http://surl.li/fonch>
18. Словник-довідник термінів судової медицини / О. І. Герасименко (2011); НАН України, Інститут української мови, Донецький держ. медичний ун-т. Київ: Видавничий Дім "Ін Юре", 2011. 482 с.
19. Судово-медична експертиза потерпілих, звинувачених та інших осіб. (2024). Встановлення ступеня тяжкості тілесного ушкодження, стану здоров'я та віку. URL: https://urology.pdmu.edu.ua/storage/ksm_common/docs/ZcRLH3NQoN46HCCSJ6vYhx0on5eG7MwmwDXjY1OS.pdf

20. Правила проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи: Правила МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0256-95#Text>
21. Втрата працездатності. Вища школа адвокатури НААУ. 12.07.2021 URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vtrata-pratsezdatsnosti>
22. Бойко С. О. (2003). Судово-медична експертиза визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Ужгород, 2003. 225 с.
23. Гула Л., Ярмолюк М. (2018). Особливості судово-медичної експертизи речових доказів біологічного походження. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки.* 2018. № 894. С. 133–136.
24. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної цитології бюро судово-медичної експертизи: Правила МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-95#Text>
25. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної токсикології бюро судово-медичної експертизи: Правила МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-95#Text>
26. Єрмолаєва А. О., Ларус В. І. (2006). Особливості збирання, зберігання та направлення біологічних слідів людини на молекулярно-біологічну експертизу. Методичні рекомендації ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2006. 30 с.
27. Михайличенко Б. В. (2011). Судова медицина. Підручник. Київ: ВСВ "Медицина", 2011. 447 с.
28. Несен О. О., Нагайник Т. Г., Чуприна О. В. та ін. (2018). Судова медицина: мультимедійний підручник. НАВС. Київ, 2018. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/35ebb5de-6757-467c-9fcc-b17c1a9755f1>

REFERENCES

1. Herasymenko, O. I. (2007). *Sudova medychna ekspertyza (zahalna chastyna)* [Forensic medical examination (general part)]. Donetsk: NoraPres, 2007. 508 p. [In Ukrainian].
2. *Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XII* [On forensic examination: Law of Ukraine dated February 25, 1994 No. 4038-XII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1994, No. 28, P. 232 [In Ukrainian].
3. *Instruktsiia pro provedennia sudovo-medychnoi ekspertyzy: Instruktsiia MOZ vid 17.01.1995 No. 6* [Instruction on conducting a forensic medical examination: Instruction of the Ministry of Health of January 17, 1995 No. 6]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> [In Ukrainian].
4. *Pro zatverdzhennia Klasyfikatora rozpodilu travm za stupenem tiazhkosti: Nakaz MOZ Ukrainy vid 04.07.2007 No. 370* [On the approval of the Classifier for the distribution of injuries by degree of severity: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 04.07.2007 No. 370]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-07#Text> [In Ukrainian].
5. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 No. 4651-VI* [Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2013, No. 9–10, No. 11–12, No. 13, P. 88. [In Ukrainian].
6. *Sudova medytsyna. Medychne zakonodavstvo* [Forensic medicine. Medical legislation]: Pidruch. dlia stud. vyshch. med. navch. zakl. IV r. akr. Kn. 1: Sudova medytsyna / za red. V. F. Moskalenka, B. V. Mykhailychenka. u 2-kh kn. K.: Medytsyna, 2011. 448 p. [In Ukrainian].
7. *Osnovy sudovoi medytsyny* [Fundamentals of forensic medicine]: navchalno-metodychnyi posibnyk L. L. Holubovych, V. O. Olkhovskiy, O. I. Herasymenko. P. L. Holubovych, A. L. Holubovych ta in. Kharkiv: FOP Brovin O. V., 2021. 535 p. [In Ukrainian].
8. *Sudova medytsyna* [Forensic medicine]: navch. posib.: u 3 ch. A. M. Romaniuk. Sumy: Sumskiy derzh. un-t, 2009. Ch. 1: Sudovo-medychna ekspertyza trupa, 2009. 132 p. [In Ukrainian].
9. Tahaiev, M. M. *Sudova medytsyna* [Forensic medicine]. Navchalno-praktychnyi posibnyk. 2-he vyd., pererob. i dop. X.: Faktor, 2012. 1296 p. [In Ukrainian].
10. *Atlas. Ranni ta pizni oznaky smerti* [Atlas. Early and late signs of death] / za red. Erhard N., Mykhailychenko B., Kubalia S. Metod, rek. Kyiv: UkrDHRI, 2018. 38 p. [In Ukrainian].
11. *Tema 4: Sudovo-medychna ekspertyza zhyvykh osib* [Topic 4: Forensic medical examination of living persons]. Sudovo-medychna ekspertyza rechovykh dokaziv z ob'ektamy biolohichnoho pokhodzhennia. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/50529/mod_resource/content/2/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%204.pdf [In Ukrainian].

12. Hula, L. (2018). *Orhanizatsiini osnovy provedennia sudovo-medychnoi ekspertyzy zhyvykh osib* [Organizational basis of forensic medical examination of living persons]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia : Yurydychni nauky. 2018. No. 894. P. 124–127. [In Ukrainian].
13. *Ekspertyza u sudochynstvi Ukrainy* [Expertise in the judiciary of Ukraine]: nauk.-prakt. posib. za red. V. H. Hocharenka, I. V. Hory. K.: Yuryнком Inter, 2015. 504 p. [In Ukrainian].
14. Erhard N. M. (2023). *Sudova medytsyna: konspekt leksii* [Forensic medicine: lecture notes]. Kyiv: UkrDHRI, 2023. 119 p. [In Ukrainian].
15. *Pluzhnik O .I.* (2013). *Kryminalne pravo Ukrainy* [Criminal law of Ukraine]. Osoblyva chastyna. (Konspekt leksii): navchalnyi posibnyk. Odesa: ODUVS, 2013. 336 p. [In Ukrainian].
16. *Konventsiiia proty katuvan ta inshykh zhorstokykh, neliudskykh abo takykh, shcho prynyzhuiut hidnist, vydiv povodzhennia i pokarannia vid 10.12.1984* [Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment and Punishment of 10.12.1984]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text [In Ukrainian].
17. *Stambulskyi protokol* [Istanbul Protocol]. Posibnyk z pytan efektyvnoho rozsliduvannia i dokumentuvannia faktiv katuvan ta inshoho zhorstokoho, neliudskoho chy takoho, shcho prynyzhuiut hidnist, povodzhennia abo pokarannia. URL: <http://surl.li/fonch> [In Ukrainian].
18. *Slovnyk-dovidnyk terminiv sudovoi medytsyny O. I. Herasymenko* [Dictionary-handbook of terms of forensic medicine / O. I. Gerasimenko]; NAN Ukrainy, Instytut ukrainskoi movy, Donetskyy derzh. medychnyi un-t. K.: Vydavnychi Dim "In Yure", 2011. 482 p. [In Ukrainian].
19. *Sudovo-medychna ekspertyza poterpilykh, zynuvachenykh ta inshykh osib* [Forensic – medical examination of victims, accused and other persons. Establishing the degree of severity of bodily injury, state of health and age]. Vstanovlennia stupenia tiazhkosti tilesnogo ushkodzhennia, stanu zdorovia ta viku. URL: https://urology.pdmu.edu.ua/storage/ksm_common/docs/ZcRLH3NQoN46HCCSJ6vYhx0on5eG7MwmwDXjY1OS.pdf [In Ukrainian].
20. *Pravyla provedennia komisiinykh sudovo-medychnykh ekspertyz v biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy* [Rules for conducting commission forensic medical examinations in the forensic medical examination bureau]: Pravyla MOZ Ukrainy vid 17.01.1995 No. 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0256-95#Text> [In Ukrainian].
21. *Vtrata pratsezdatsnosti* [Loss of working capacity]. Vyshcha shkola advokatury NAAU. 12.07.2021 URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vtrata-pratsezdatsnosti> [In Ukrainian].
22. Boiko S. O. (2003). *Sudovo-medychna ekspertyza vyznachennia stupenia tiazhkosti tilesnykh ushkodzen. Uzhhorod, 2003* [Forensic medical examination to determine the severity of bodily injuries]. 225 p. [In Ukrainian].
23. Hula, L., Yarmoliuk, M. (2018). *Osoblyvosti sudovo-medychnoi ekspertyzy rechovykh dokaziv biolohichnoho pokhodzhennia* [Peculiarities of forensic medical examination of physical evidence of biological origin]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia : Yurydychni nauky. 2018. No. 894. P. 133–136. [In Ukrainian].
24. *Pravyla provedennia sudovo-medychnykh ekspertyz (doslidzhen) u viddilenniakh sudovo-medychnoi tsytolohii biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy* [Rules for conducting forensic medical examinations (investigations) in forensic cytology departments of the forensic medical examination bureau]: Pravyla MOZ Ukrainy vid 17.01.1995 No. 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-95#Text> [In Ukrainian].
25. *Pravyla provedennia sudovo-medychnykh ekspertyz (doslidzhen) u viddilenniakh sudovo-medychnoi toksykolohii biuro sudovo-medychnoi ekspertyzy* [Rules for conducting forensic medical examinations (investigations) in forensic toxicology departments of the forensic medical examination bureau]: Pravyla MOZ Ukrainy vid 17.01.1995 No. 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-95#Text> [In Ukrainian].
26. Yermolaieva A. O., Lahus V. I. (2006). *Osoblyvosti zbyrannia, zberihannia ta napravlennia biolohichnykh slidiv liudyny na molekuliarno-biolohichnu ekspertyzu* [Peculiarities of collecting, storing and sending human biological traces for molecular biological examination]. Metodichni rekomendatsii DNDEKTs MVS Ukrainy. Kyiv, 2006. 30 p. [In Ukrainian].
27. Mykhailychenko, B. V. (2011). *Sudova medytsyna* [Forensic medicine]. Pidruchnyk. Kyiv: VSV "Medytsyna", 2011. 447 p [In Ukrainian].
28. Nesen, O. O., Nahainyk, T. H., Chupryna, O. V. ta in. (2018) *Sudova medytsyna: multymediinnyi pidruchnyk* [Forensic medicine: a multimedia textbook]. NAVS. Kyiv, 2018. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/35ebb5de-6757-467c-9fcc-b17c1a9755f1> [In Ukrainian].

Дата надходження: 29.04.2024 р.

Roma SYBIRNA

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Professor of the International
and Criminal Law Department,
Doctor of Biological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Theoretical Psychology of
Lviv State University of Internal Affairs
roma.sybirna@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5704-2004>

Oksana HAVTS

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
student of the first (bachelor)
level of higher education
oksana.havts.pv.2020@lpnu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-6100-707X>

PECULIARITIES OF PREPARATION OF CERTAIN TYPES OF FORENSIC EXAMINATIONS

Abstract. The article analyzes the important aspects of conducting forensic medical examinations in the context of the investigation of criminal cases and other offenses. The author determines that according to the object of examination, forensic medical examination can be divided into the following types: forensic medical examination, forensic medical examination of living persons, forensic medical examination of material evidence. The article analyzes the processes associated with the examination of a corpse, including the extraction of various biological materials and their further analysis. The methods of determining the time of death, establishing the causes and circumstances of death, as well as identifying the corpse are also considered in detail.

It has been established that the forensic medical examination of living persons is the most common type of examination. The article describes the purpose, task and procedure of forensic medical examinations for living persons, including the collection of biological samples for comparison, analysis of injuries and other signs of violence. It is emphasized that the forensic medical expert does not have the right to provide the legal qualification of the examined injuries in the report, this is the prerogative of the investigation and the court. The author demonstrates how such examinations can be used to investigate criminal offenses, establish patterns, and resolve legal issues.

In addition, the article examines in detail the specifics of physical evidence examination, such as blood, saliva, semen, tissues, and other materials that may be important in the investigation of criminal offenses. Methods of collection, storage and analysis of such evidence are highlighted, as well as their role in solving criminal cases.

Summarizing, the article reveals the key aspects of forensic medical examinations of a corpse, living persons and physical evidence, which are important for judicial practice and the investigation of offenses. It helps to understand the processes and methods used by experts to obtain objective and reliable information necessary for justice and the protection of public safety.

Key words: examination; expert; bureau of forensic medical examination; corpse; bodily injuries; physical evidence.